

ПЕТРО СТЕЦЮК

Український центр економічних та політичних досліджень
ім. Олександра Разумкова,
Університет права та адміністрації в Жешуві
WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa

Вплив війни на конституційний розвиток України (окремі аспекти)

Impact of the war on Ukraine's constitutional development (particular aspects)

Анотація. Російська війна в Україні торкнулася усіх без виключення сфер її суспільного життя, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також поставила під загрозу перспективи майбутнього України як конституційної держави. Війна негативно вплинула на процес конституційного розвитку України загалом та, зокрема, на основні сегменти механізму його функціонування. Стаття присвячена загальному аналізу «конституційного розвитку в сучасному світі» як політико-правового явища та наукової категорії, особливостям конституційного розвитку України до початку та після повномасштабного російського вторгнення. Проаналізовано основні форми та наслідки впливу російської війни на Конституцію України, на Україну як конституційну державу та на сучасний український конституціоналізм. Розглянуто можливі напрямки конституційного розвитку України на ближчу та дальшу перспективи. Особливу увагу звернуто на потенційну роль та значення для конституційного розвитку України закріплення в її Основному Законі стратегічного курсу

держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північно-атлантичного договору. Акцентовано увагу на необхідності підготовки та ухвалення після війни нової Конституції України.

Ключові слова: війна, конституційний розвиток, конституція, конституційна держава, конституціоналізм.

Keywords: war, constitutional development, constitution, constitutional state, constitutionalism.

Гібридна війна Російської Федерації (РФ) проти України, початком якої стала незаконна анексія РФ Криму у 2014 році та окупація нею тоді ж окремих районів Донецької та Луганської областей, через вісім років перейшла у т.з. «гарячу фазу» з усіма наслідками повномасштабної військової агресії як такої. Реакцією на такі події стало запровадження в Україні воєнного стану¹. Однак, вчинені російськими військово-службовцями в перші місяці окупації українських міст та сіл (Бородянка, Буча, Гостомель Ірпінь, Маріуполь, окремі села Київської, Сумської, Чернігівської та Харківської областей) масових вбивств мирного населення, катування людей, викрадення українських дітей/примусове переміщення їх на територію держави-агресора, а також планомірне знищення зернохосовищ, електричних, газотранспортних та залізничних систем, інших об'єктів критичної інфраструктури – свідчать про те, що такі дії РФ направлені на геноцид Українського народу². Все це разом породило нову політико-правову реальність, за якої російська війна в Україні катастрофічним чином торкнулася всіх без виключення сфер

¹ Про затвердження Указу Президента України „Про введення воєнного стану в Україні”. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>.

² Про Заяву Верховної Ради України „Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”. Постанова Верховної Ради України № 2188-IX від 14 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>.

її суспільного життя, функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також поставила під загрозу перспективи майбутнього розвитку України у всіх його проявах та сферах. Не став виключенням в цій ситуації і такий важливий сегмент майбутнього України як її конституційний розвиток.

1. Конституційний розвиток в сучасному світі. Україна.

1.1. Конституційний розвиток як політико-правове явище та наукова категорія. Конституційний розвиток в сучасному світі виступає тільки одним із сегментів загально-суспільного поступу і подібно до інших його складових (економічного, соціального, релігійного, політичного і т.д.) активно використовується для характеристики стану розвитку як груп держав (різного роду об'єднань, союзів), так і окремих країн. Початком «конституційного розвитку» як суспільного явища небезпідставно вважається поява перших європейських конституцій (в сучасному їхньому розумінні) та реальне врегулювання ними найбільш важливих тогочасних суспільних відносин. Останнє, дуже швидко привело до зміни самого історичного типу держави із «феодальної» на державу «конституційну», а успішне функціонування вже самої «конституційної держави» обумовило виникнення відносного самостійного виду демократичного політичного режиму, який згодом стали називати «конституціоналізмом». Від тоді, складовими елементами механізму функціонування «конституційного розвитку» як такого незмінно виступають три суспільно-політичні явища – «конституція держави», «конституційна держава» та «конституціоналізм». Вони, перебуваючи у системі внутрішньої взаємозалежності та взаємообумовленості, постійно еволюціонують, набувають нових ознак та характерних властивостей, стараючись при цьому реагувати на нові виклики часу та долати різного роду перешкоди. Останнє обумовлено потребою забезпечення незворотності самого

процесу «конституційного розвитку» в сучасному світі та необхідністю збереженням кращих цивілізаційних досягнень демократичного світу. В основі «конституційного розвитку» міцно закріпилися базові засади європейської ментальності, спільність античної культурної спадщини, християнські моральні цінності, багатовіковий досвід боротьби за людську гідність та політичне самовизначення народів. Саме в рамках «конституційного розвитку» як такого країни, зокрема т.з. західної цивілізації (країни вільного світу), змогли досягти свого сьогоdnішнього рівня суспільно-економічного добробуту та більш-менш стабільного мирного співіснування. Повоєнна (після Другої світової війни) Європа у свій час змогла в рамках «конституційного розвитку» відновити зруйновані економіки, створити систему колективної безпеки, зрештою, утворити Європейський Союз. В наші дні, саме «конституційний розвиток» для європейських країн не тільки став «природним» різновидом загальносуспільного поступу, а й чи не єдино можливим варіантом збереження європейської ідентичності, забезпечення їхнього благополуччя та демократичного майбутнього³.

1.2. Особливості конституційного розвитку України.

Початком конституційного розвитку України вважається поява після Першої Світової війни двох демократичних українських держав – Української Народної Республіки (1917) та Західно-Української Народної Республіки (1918). Прикметним в тій ситуації було те, що ці утворення відбулися в наслідок реалізації українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення, а їхнє об'єднання в єдину демократичну державу відповідало загальноновизнаним на той час нормам міжнародного права. Тому, цілком логічними і передбачуваними були перші з черги приписи тогочасної

³ Детальніше про явище «конституційного розвитку», див.: Стецюк П. Конституційний розвиток в сучасному світі (теоретико-методологічні засади) // Юридичний вісник. – 2015. № 3. – С. 107–112.

української конституції про те, що «відновивши своє державне право, як Українська Народна Республіка, Україна для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вольностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною»⁴. На жаль «доля» УНР, не дивлячись на героїчну боротьбу українського народу за свою свободу та незалежність, була не довготривалою.

З відновленням на поч. 90-тих минулого століття державної незалежності українського народу розпочинається новий період в конституційному розвитку України. Його політико-правове спрямування було обумовлено на перших порах змістом прийнятих ще Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет України (1990) та Концепції нової Конституції України (1991). Однак, визначальним в цьому процесі стало ухвалення Верховною Радою України нової української Конституції (1996). Україну було проголошено державою суверенною, демократичною, соціальною та правовою, а людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку – визнано найвищою соціальною цінністю на всій її території. При цьому, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі було названо виключно «Український народ», який здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади і органи місцевого самоврядування. В Україні на конституційному рівні визнавалося дію принципу верховенства права, однак, найвищу юридичну силу надавалося безпосередньо самому Основному Закону держави (Конституції України). Окремо зазначалось, що в Україні визнається і гарантується місцеве

⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Т. 2. 19 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упор. Верстюк В.Ф. (кер.), Бойко О. Д. та ін.: [Текст] / – К.: Наукова думка, 1997. С. 330.

самоврядування, а державна влада повинна здійснюватися на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову⁵.

Більш ніж чверть століття практика функціонування чинної Конституції України (1996) стала яскравим відображенням далеко непростого процесу конституційного розвитку України, її намагання перетворитися з «пострадянського»/наполовину тоталітарного державного утворення в модерну європейську конституційну державу. Свідченням всієї складності того процесу стали не тільки глибокі суспільно-економічні перетворення, суттєві ментальні зміни в основних соціальних групах українського населення, а й низка глибоких політичних криз та численні конституційні зміни до Основного Закону держави. Адже, тільки самих спроб змінити Конституції України в ці роки було більше п'ятдесяти⁶, сім з яких «увінчалися» успіхом⁷.

Однак, як виявилось згодом, чи не найважливішими з цих конституційних змін (з огляду на перспективи конституційного розвитку України загалом) стали новели 2019-го року щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору⁸. Цими змінами, зокрема, текст преамбули Основного Закону держави доповнювався положеннями, за якими «Верховна Рада України від імені Українського народу» приймаючи Конституцію України «підтверджувала європейську ідентичність

⁵ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/#Text>; див. статті 1, 3, 5, 6, 7 8.

⁶ Антологія конституційного процесу в сучасній Україні /автор-укладач В.Мусіяка. – Київ, «Заповіт», 2017. – 780 с.

⁷ Конституція України.

⁸ Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.

Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Крім того, відповідно до ухвалених конституційних новел, до повноважень парламенту було віднесено «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики» щодо «реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (п. 5 частини першої ст. 85), уряду доручалося забезпечення реалізації цього курсу, а безпосереднім «гарантом» всіх цих процесів мав стати глава держави – Президента України. При цьому, прикметним було те, що метою ухвалених конституційних змін визначалося «законодавче закріплення в Конституції України цивілізаційного вибору європейської ідентичності Українського народу», а безпосередніми шляхами досягнення останнього – «набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»⁹.

2. Російська війна і конституційний розвиток України

2.1. Конституція України. В житті багатьох європейських народів «конституція» (національна конституція, конституція конкретної держави) і «війна» (в її широкому, виключно негативному розумінні як час лихоліття, величезних людських жертв, військових злочинів, брутального порушення прав людини, постійних загроз її життю та здоров'ю, час непоправимих руйнувань в містах та селах і т.д.) пересікалися не один раз. Мало того, значна частина національних конституцій у минулому (у своїх перших проявах) власне і появлялися у часи, які були далеко не мирними, або як мінімум на межі воєнного часу (чи часу соціального лихоліття

⁹ Пояснювальна записка до проекту закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH6Z100A>.

– революцій, народних повстань, державних переворотів і т.д.) і настання мирного життя. Так було на зорі конституціоналізму, коли виникли перші конституції – Конституція США 1789-го року, перша польська 1791-го року та того ж року перша французька конституції. Так, було і у минулому ХХ-му столітті, коли появились перші «повоєнні» (після Першої світової війни) конституції Веймарської Німеччини, Австрійської чи Чехословацької республік. З рештою, в українській історії Конституція Української Народної Республіки 1918 року появляється під час (як це не парадоксально виглядає) попередньої російсько-української війни – війни більшо-вицької Росії проти тодішньої незалежної Української держави¹⁰.

Однак, більшість з цих випадків мали спільне в тому, що «національні конституції» приймалися у часи війни або зразу після настання миру, але ухвалювалися вони для свого подальшого функціонування власне у мирні часи. Ніхто конституції для воєнного часу (для війни), як правило, не ухвалював. Натомість, Україна у лютому 2022 року отримала ситуацію діаметрально протилежну. Конституція ухвалена у мирний час, ухвалена для утвердження прав людини, забезпечення демократії, парламентаризму, реалізації принципу поділу державної влади та інших загально-визнаних демократичних цінностей, «вимушена» функціонувати в час війни, війни нічим не спровокованої, надзвичайно жорстокої, яка відбувається на українській території і яка несе в собі численні людські жертви та найстрашніші руйнування.

¹⁰ Тут і надалі частково використано текст Інавгураційної промови «Конституція і конституціоналізм в умовах війни: з українського досвіду», виголошеної з нагоди початку нового 2022/2023 академічного року Університету права та адміністрації в Жешуві/WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa, 8 жовтня 2022 року. URL: <https://wspia.eu/pl/???...>[https://razumkov.org.ua/novyny/inavguratsiini-urochystosti-u-vyshchii-shkoli-prava-i-administratsii-v-zheshuvi...?????](https://razumkov.org.ua/novyny/inavguratsiini-urochystosti-u-vyshchii-shkoli-prava-i-administratsii-v-zheshuvi...)

Чергова російська війна в Україні щоденно забирає життя багатьох українських громадян, вона позбавила мільйони українців житла, праці та інших засобів до існування. Мільйони українських громадян стали біженцями або вимушеними переселенцями. З іншого ж боку, війна максимально утруднила діяльність усіх без виключення органів публічної влади в Україні та вкрай негативно вплинула на національну нормативно-правову систему, в т.ч. і на її основу – Конституцію України. Однак, саме війна, як це не парадоксально, спровокувала появу позбавлених надмірного популізму низки реалістичних поглядів на той же Основний Закон держави, на його роль в повсякденному житті простих громадян зокрема, та функціонування держави загалом як такої.

Так, частина понять та категорій закріплених (чи радше підтверджених у свій час в тексті Основного Закону України) як то «свобода людини», «людська гідність», «рівність», «демократія», «територіальна цілісність держави», «недоторканість її кордонів» (статті 2, 3, 5, 15, 17) набули реального ціннісного значення. Вони дуже швидко із політологічних абстракцій попереднього життя перетворилися в реальні цінності/«вартісні речі», за які українці віддають не тільки своє майно, гроші, особистий час, але й власне здоров'я та, на превеликий жаль, часами найдорожче що є в них – своє життя. Саме тому, цю війну називають не війною двох конкретних держав, а війною двох світів, двох світоглядів, війною добра і зла, демократії і тоталітаризму.

Виявилося також, що Конституція України визначивши «головним обов'язком Української держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини»¹¹ не містить в собі (не встановлює) реально-дієвого механізму виконання державою власне цього її конституційного обов'язку. Мало того, фрагментарність та надмірна ілюзорність останнього,

¹¹ Конституція України; див: ч. 2 ст. 3.

а також не здатність Основного Закону держави протистояти процесу олігархізації країни та багаторічному розграбуванню т.з. олігархами національних багатств Українського народу, мають своїм прямим наслідком вкрай неналежний стан обороноздатності держави як такої.

Війна також серйозно загострила частково приховані «вади» та «недоліки» чинного Основного Закону держави, що суттєво утруднює його функціонування. Серед них, як відомо, є т.з. «врожені вади» (т.б. ті недоліки та недопрацювання, які залишилися в тексті Конституції України ще з часу її ухвалення парламентом). Йдеться, насамперед, про надмірну декларативність Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», про фактичний «дуалізм» виконавчої влади, про частково невластиві повноваження Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції і т.д. Крім того, з часом появились нові «вади» Конституції України. Одна з них, наприклад, т.з. «розбалансованість» тексту Основного Закону держави через його надмірно часті та не завжди добре продумані зміни до нього. Адже, окремі з них торкалися цілих конституційних розділів, суттєво змінюючи десятки статей Конституції України. Так, наприклад, було у 2004 році (конституційні зміни направлені на перерозподіл владних повноважень між парламентом, урядом і главою держави)¹² та у 2016 році (конституційні зміни щодо правосуддя)¹³. Зрозуміло, що вище наведеними прикладами вплив «війни» на «Конституцію України» далеко не вичерпується. Про те, в любому

¹² Про внесення змін до Конституції України. Закон України від 8 грудня 2004 року N 2222-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text>.

¹³ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

випадку, очевидним є те, що в цьому процесі значно переважаючими є негативні тенденції.

2.2. Україна (держава). Не менш негативним та катастрофічно-руйнівним за своєю сутністю став вплив початку повномасштабного російського військового вторгнення на Українську державу (в широкому розумінні останньої). Нова політична реальність застала вищі органи державної влади, їхніх посадових осіб об'єктивно оцінити ситуацію що склалася у сфері національної безпеки та оборони країни та спробувати задіяти всі можливі механізми захисту суверенітету і територіальної цілісності держави. Виправленню підлягали також допущенні раніше помилки та прорахунки в питаннях забезпечення національної безпеки та оборони країни, серед яких і неналежна реалізація конституційних приписів щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО. Адже, перших три роки (починаючи з лютого 2019-го року) практика виконання конституційних приписів передбачених Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) не була особливо «помітною». Ситуація із розумінням ціннісного потенціалу конституційних змін лютого 2019-го року кардинально змінилася із початком повномасштабної військової агресії Росії проти України у лютому 2022 року. Героїчна боротьба українського народу, його Збройних Сил проти російських загарбників не тільки застала політичне керівництво країни максимально повернутись до реалізації конституційних завдань Української держави щодо вступу до ЄС та НАТО, а й справедливо привернула до цього увагу абсолютної більшості країн членів Європейського Союзу. Саме героїчний опір українського народу російським загарбникам, як видається, став визначальними у наданні 25 червня 2022

року Україні статусу кандидата на членство у Європейському Союзі.

Однак, надаючи Україні статус кандидата на вступ до ЄС, як відомо, Єврокомісія висунула низку вимог до України, у разі не виконання яких її можуть позбавити отриманого статусу. За повідомленням Укрінформу, мова йшла про наступні вимоги: 1) впровадити законодавство про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії; 2) завершити перевірку доброчесності Етичною радою кандидатів у члени Вищої ради юстиції та відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) посилювати боротьбу з корупцією, зокрема на високому рівні, шляхом активних та ефективних розслідувань; завершити призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури шляхом схвалення визначеного переможця конкурсу та розпочати та завершити процес відбору та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України; 4) забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів (FATF); прийняти комплексний стратегічний план реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України; 5) запровадити антиолігархічний закон для обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя; це має бути зроблено юридично обґрунтованим способом, враховуючи майбутній висновок Венеціанської комісії щодо відповідного законодавства; 6) подолати вплив корисливих інтересів шляхом прийняття закону про ЗМІ, який узгоджує законодавство України з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа послуги та надає повноваження незалежному регулятору ЗМІ; 7) завершити реформу законодавства щодо

національних меншин, згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії¹⁴.

На середину весни 2023-го року Україна виконала більшість вищезгаданих «вимог» Європейської Комісії. Було прийнято зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України» в частині «впровадження законодавства про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії», завершено відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, призначено нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, розпочато процес відбору та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України, прийнято закони про ЗМІ та національні меншини тощо. В той же самий час, виконання усіх без виключення вимог висунутих Єврокомісією при наданні Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, спільне порозуміння між представниками ЄС і України щодо змісту прийнятих законодавчих новел й надалі залишається в центрі уваги українських урядовців.

2.3. Український конституціоналізм. Безперечно, свій негативний вплив війна має і стан сучасного українського конституціоналізму. Розглядаючи останній як певний різновид демократичного режиму, в основу якого покладено органічну єдність у своїй взаємодії конституційної теорії, національного конституційного законодавства та практики його застосування, можна констатувати такий вплив війни на всі без виключення сегменти сучасного українського конституціоналізму. Так, з початком повномасштабної

¹⁴ Статус кандидата: Україна зможе виконати сім вимог ЄС та провести реформи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3509936-status-kandidata-ukraina-zmoze-vikonati-7-vimog-es-ta-provesti-reformi.html>.

військової агресії Росії проти України, на певний час фактично припинили своє функціонування разом з університетами кафедри конституційного права. Частина з них з часом відновила свою діяльність в режимі «он-лайн», а згодом – і у звичному «оф-лайн» режимі. Однак не всі кафедри конституційного права повернулися до своєї звичної діяльності. Найгірше є із кафедрами конституційного права в Харкові та інших східних і південних містах України. Натомість, відродженням стало десь на четвертий-п'ятий місяць повномасштабної російської військової агресії своєрідне «оживлення» наукового життя в Україні власне в сегменті конституційно-правових досліджень. Так, знаковими в Україні стали вже у 2022 році, наприклад, наукові конференції «Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини» (організована Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, 16.07.2022 р)¹⁵, Конституційне закріплення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України: проблеми реалізації» (організованою Центром Разумкова за підтримки Представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні та у тісній співпраці з Українсько-польським клубом конституціоналістів, 28.06.2022 р)¹⁶, «Конституціоналізм в умовах війни» (організована Інститутом права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка», 23.09.2022р.)¹⁷, «тощо».

В частині розвитку/удосконалення національного конституційного законодавства об'єктивно виникли свої труднощі, безпосередньо пов'язані із організацією діяльності українського парламенту. При цьому, слід окремо зазначити, що формально український парламент не переривав своєї діяльності навіть під час підступу російських агресорів до

¹⁵ URL: <https://kpi.pnu.edu.ua/2022/07/16-2/>.

¹⁶ URL: <https://www.youtube.com/watch?v=E7T5-w7Vwv4>.

¹⁷ URL: <https://lpnu.ua/events/chetverta-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-konstytutsionalizm-v-umovakh-viiny>.

окраїн столиці (кінець лютого – початок березня 2022-го року). Натомість, надмірна закритість діяльності Верховної Ради України, протягом майже всього року не завжди знаходить своє розуміння як у громадянському суспільстві, так і серед вчених конституціоналістів.

Найскладніша, можливо, ситуація склалася в сегменті «практики застосування конституційного законодавства», особливо щодо організації діяльності органів публічної влади, дотримання конституційного принципу здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, забезпечення безперервності діяльності вищих органів державної влади, зокрема судових, а також утвердження та забезпечення органами державної влади прав і свобод людини. При цьому, відрадним (позитивно прикметним) в умовах війни стала діяльність органів місцевого самоврядування, особливо у прифронтових районах та районах безпосередніх бойових дій. Саме активна позиція органів місцевого самоврядування (міських рад, міських та сільських голів, депутатів місцевих рад) у Чернігівській, Сумській, Харківській, Одеській, Миколаївській областях, у їхніх містах та селах, зробили неможливим просування російських окупантів у центральні райони України в перші тижні російської агресії.

3. Перспективи конституційного розвитку України до і після закінчення війни

3.1. Завдання найближчого часу. В умовах жорстокої повномасштабної війни Росії проти України забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України об'єктивно стає першочерговим завданням для всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб. І хоч Основним Законом держави суб'єктами даного процесу визначено наразі тільки парламент, уряд та главу держави, своє місце в даному процесі повинні як найшвидше «віднайти» і ціла

низка інших органів державної влади. Серед останніх ті державні органи, від належного функціонування яких безпосередньо залежить стан забезпечення національної безпеки України (Конституційний Суд України, Служба Безпеки України, Служба Зовнішньої Розвідки України, Рада Національної Безпеки і Оборони, Уповноважений з прав людини Верховної Ради України та ін.).

Так, Конституційний Суд України, до повноважень якого належить виключне право офіційного тлумачення Конституції України міг би, для прикладу, надати тлумачення конституційного положення «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» (п. 5 преамбули Конституції України) у зв'язку із іншими конституційними приписами, зокрема, положеннями ст.1 Конституції України, за яким остання є «суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою держава» та частини сьомої ст. 17 Конституції України, відповідно до якої «на території України не допускається розташування іноземних військових баз». В цій ситуації, вартим уваги є подібний досвід органів конституційної юстиції низки зарубіжних країн-колишніх радянських республік, зокрема, Литовської Республіки¹⁸. Крім того, для належної реалізації європейського та євроатлантичного курсу України, до окремих нормативних актів т. з. «безпекової групи», як видається, варто було б в нести низку відповідних змін та доповнень. Так, частину першу ст. 2 Закону України «Про Службу Безпеки України» можна доповнити положенням «незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» та викласти її в наступній редакції: «Стаття 2. Завдання Служби безпеки України. На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-

¹⁸ Дайнюс Жалімас, голова Конституційного суду Литви. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2727774-dajnus-zalimas-golova-konstitu-cijnogo-sudu-litvi.html>.

технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці та *незворотності європейського та євроатлантичного курсу України*¹⁹. Натомість, частину першу ст. 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» можна доповнити положенням *«забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України»* та викласти в такій редакції: «Стаття 3. Функції Ради національної безпеки і оборони України. Функціями Ради національної безпеки і оборони України є: 1) внесення пропозицій Президентіві України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони, *забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України «...»*²⁰. Належне забезпечення системи національної безпеки України, з огляду на її європейський та євроатлантичний курс розвитку, вимагатиме також і певного перегляду чинних конституційних положень щодо інститутів надзвичайного та воєнного стану. В даному випадку, корисним для України може стати досвід конституційного регулювання «надзвичайних станів» в чинній Конституції Польської Республіки (1997 р.)²¹.

3.2. Найголовніше в конституційному розвитку України після закінчення війни. Чинна Конституція

¹⁹ Про Службу безпеки України. Закону України від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

²⁰ Про Раду національної безпеки і оборони України. Закону України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98#Text>.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – 1997 – Nr 78 – poz. 483.

України, фактично виконавши свою історичну місію (уконститую-вавши факт відновлення державної незалежності Українського народу та створивши правові основи для перетворення «пост-радянської» України в модерну конституційну державу), не тільки не змогла позбутися своїх т.з. «вроджених вад та недоліків», але й з часом набула низку нових. Крім того, Основний Закон держави у багатьох моментах виявився не готовим до належного функціонування як в умовах воєнного стану, так і в інших ситуаціях, пов'язаних із новими викликами та загрозами, що повстали у XXI-му ст. Саме тому, після закінчення війни, Україну наймовірніше очікує підготовка та прийняття нової конституції, очевидно, якісно нового основного закону держави.

Нова (повоєнна) Конституція України має бути, насамперед, документом майбутнього (конституцією XXI-го ст.). Вона має стати основним законом сталого розвитку держави, конституцією реального забезпечення прав і свобод кожної людини в Україні. Нова Конституція України, як найважливіший національний політико-правовий документ, має стати також виразником надії всього українського народу на своє гідне політичне та соціально-економічне майбутнє в об'єднаній Європі.

В той же самий час, з позицій чинної Конституції України та основоположних засад сучасного європейського конституціоналізму майбутня перемога України в теперішній російсько-українській війні має означати, насамперед, повернення Україні всіх її територій, як незаконно анексованих, так і тимчасового окупованих РФ. Крім того, в Україні мають бути створені належні умови для як найшвидшого повернення на Батьківщину всіх її громадян, які через війну вимушено опинилися поза її межами. Надзвичайно важливим для майбутнього конституційного розвитку України (після її перемоги у російсько-українській війні) буде не тільки повернення всіх незаконно анексованих

та тимчасово окупованих ворогом українських територій, а й належне забезпечення в Україні прав людини, збереження інших демократичних цінностей, а також зміцнення національної державності Українського народу. Адже, як свідчить історія, саме наявність останньої була і залишається єдиною реальною гарантією самого існування українського народу як такого, збереження його культури, традицій та самобутності. Набуття ж Україною повноправного членства у ЄС стане логічним та суспільно обґрунтованим наслідком її сучасного етапу конституційного розвитку.